

**НОМУСГА ТЕГИШ ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ВИКТИМОЛОГИК
ПРОФИЛАКТИКАСИ**

Хуснидинов Азиз Шавкат ўғли

ИИБ Академияси 311-гуруҳ курсанти

Аннотатсия: Ушбу мақолада номусга тегиш жиноятининг виктимологик профилактикасига берилган тариф ва унинг моҳияти, номусга тегиш жиноят тушунчасига берилган тариф, номусга тегиш жиноятининг келиб чиқиш сабаблари, омиллари ва уларнинг профилактикаси ёритиб ўтилган.

Калим сўзлар: жиноятчилик, номусга тегиш жиноятчилик тушунчаси, номусга тегиш жиноятчилик омиллари ва профилактикаси

Annotation: This article describes main features of the activities of the inspector of prevention of rape crimes, experience of foreign countries, norms governing this activity and the practice of their application are analyzed in depth, proposals and recommendations for improvement are developed.

Key words: crime, features of the activities of the inspector of prevention of rape crimes.

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг сони ошиб бориши, бутун дунё миқёсида глобал муаммога айланиб бораётганлиги ҳеч биримизга сир эмас. Ушбу жиноятнинг маълум бир қисмини рецидив жиноятчилар томонидан содир этилаётганлиги барчани ташвишга солмоқда. Бу эса рецидив жиноятчиликни муаммосини ўрганиш ва унга қарши курашишни такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Мамлакатимизнинг қонун ҳужжатларида “номусга тегиш”, “жинсий зўравонлик”, “жинсий эркинлик”, “аёлларга нисбатан зўрлик ишлатиш” “тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи”, “тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш”, “тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш”, “ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси” атамаларнинг тушунчаси мавжуд. Биргина

жиноят ҳуқуқий доирада жинсий эркинлик нима эканлиги ва унинг бузилишига доир тушунчалар, жавобгарлик шакллари белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 118-моддаси номусга тегиш жинояти деб аталади. Ҳар бир жиноятнинг ўз таркибий элементлари бўлади. Айнан таркибнинг мавжудлиги қилмишни жиноят ёки жиноят эмаслигини белгилайди. Шундай қилиб жиноят таркиби жиноятнинг ўзига хос хусусияти бўлиб, ўзида жиноятнинг барча аломатларини мужассамлаштирган бўлади ва шу аломатларнинг шахс томонидан содир этилган ижтимоий хавфли қилмишда мавжуд эканлиги қилмишни жиноят деб ҳисоблаш учун асос бўлади. Жиноят таркибининг тўрт белгиси элементлар орқали таърифланса, ҳар бир томони эса муайян аломатлар орқали ифодаланади. Объектив белгилар деганда жиноят таркибининг объекти ва объектив томонларини таърифловчи белгилар назарда тутилади, субъектив аломатлар деганда эса, жиноятнинг субъектив томони ва жиноят субъектини ифодаловчи белгиларга айтилади.

Зўравонликнинг кўринишлари турлича бўлиб Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 сентябрьдаги ЎРҚ-561-сонли “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонунида зўравонликнинг тўрт асосий тури белгиланган.

Яъни:

жисмоний зўравонлик

руҳий зўравонлик

жинсий зўравонлик

иқтисодий зўравонлик

Жисмоний зўравонликка қуйидагиларни киритиш мумкин:

шاپалоқ тортиш, тепиш, турткилаш, мушт билан уриш;

турли ўткир буюм ва нарсаларни отиш;

қурол билан хавф солиш ёки яралаш;

уйдан чиқишга жисмонан йўл қўймаслик;

кечаси ухлашга қўймаслик ва бошқа.

Жисмоний зўравонлик тушунчасини қуйидаги уч йўналишда тушунтириш

мумкин. Биринчи йўналишда: зўравонлик жисмоний калтаклаш, баданга шикаст етказиш, зарба бериш, номусга тегиш, озодликдан маҳрум этиш. Иккинчи йўналишда: зўравонлик бу фақат соғлиққа зарар етказиш ёки жисмоний азоб бериш. Учинчи йўналишда: зўравонлик бу шахснинг руҳиятига таъсир қилган ҳолда унинг ихтиёрига зид равишда мажбурлашдир. Номусга тегиш жиноятлари руҳий ҳукмронлик таъсири остида содир этилишини ва уларга хос бўлган хусусиятларни ўз тадқиқотларида асосланади.

Руҳий зўравонлик кўпинча таҳдид қилиш, ҳақоратлаш, камситиш, зулм қилиш шаклида намоён бўлади. Фикримизча, барчаятда аёлларга нисбатан руҳий зўравонлик содир қилингани ҳолда келиб чиқувчи жинсий эркинликка қарши жиноятлар ва бошқа жиноятларнинг латентлик даражаси жуда юқори ва бу муаммонинг ечими ҳали топилмади. Энг ачинарлиси бу уларнинг ва улар билан бир қаторда келажагимиз бўлган ёш авлод руҳиятига қаттиқ таъсир қилишини салбий оқибатларини барчаятимиз англаб етмади. Ваҳоланки, жинсий тажоввузнинг қурбони бўлган аёл келгусида тарбиялайдиган фарзанд албатта барчаятга ва инсонларга нисбатан нафрат руҳида улғаяди, ва бу уларда келгусида зўравонликдан жабрланиши эҳтимолини кучайтиради. Холбуки, руҳий зўрлик ва жисмоний зўрлик бир-бирини тақозо этувчи ҳамда бири иккинчисини тўлдиргандагина оқибат келиб чиқиши мумкин

Руҳий зўравонликка қуйидагиларни киритиш мумкин:

касал ёки ҳомиладор бўлганда унга ёрдам беришдан бош тортиш,
тиббий ёрдам олишига қаршилик кўрсатиш;
доимий равишда танқид қилиш, хафа қилиш, ғазабга келтириш, яъни (сен жуда семизсан ёки озғинсан, ахмоқсан, энг бўлмағур онасан, тўшақда бўлмағур шериксан) ва ҳоказо.

Жинсий зўравонликка қуйидагиларни киритиш мумкин:

эркакнинг аёли билан фақат жинсий объект сингари муомала қилиши;
жинсий алоқадан бош тортиш ёхуд аёлга мулойимлик қилмаслик;
зўрлаш йўли билан жинсий алоқа қилишга киришиш;
аввал калтаклаб, кейин жинсий алоқа қилиш;

порнографик кўринишдаги бузуқ хатти-ҳаракатларни кўришга ёки такрорлашга мажбурлаш;

а) доимий равишда ҳаммага рашк қилиш ва кимлар биландир зинкорликда айблаш ва ҳоказо.

Иқтисодий зўравонликка қуйидагиларни киритиш мумкин:

бирламчи эҳтиёжлари (озик-овқат, кийим-кечак, дори) учун асоссиз пул бермаслик;

уй-жойдан фойдаланиш ҳуқуқини чеклаш;

таълим олиш ва меҳнат қилишга рухсат бермаслик;

ўзи топган пулни тасарруф этишга йўл қўймаслик;

оила бюджетидан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш ва ҳ.к.да намоён бўлади.¹

2023йида ички ишлар органларига хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари юзасидан 39 343 та мурожаат келиб тушган ва шунча хотин-қизни ҳимоя қилиш мақсадида ҳимоя ордерлари расмийлаштириб берилган.

Жиноятнинг объекти жиноий тажовуз қаратилган ва ана шу тажовуз туфайли унга зарар етказилиши мумкин бўлган ижтимоий муносабатлардир. Жиноят жиноят қонуни билан муҳофаза қилинадиган ҳар қандай ижтимоий муносабатларга, масалан, шахснинг ҳаёти, соғлиғи, қадр-қиммати, давлат манфаатларига, мулк ҳуқуқини амалга оширишга, одил судловни амалга оширишга хўжалик ёки қтисодий фаолият ва бошқаларга зиён етказди.

Жиноят таркибининг иккинчи элементи унинг объектив томонидир. Қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги жиноятлар объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади. Бироқ кўпчилик қилмишларни жиноят деб ҳисоблаш учун у туфайли рўй берган маълум бир оқибатларини аниқламоқ зарур. Амалга оширилган ижтимоий хавфли қилмиш ва унинг натижасида келиб чиққан оқибатлар орасидаги сабабий боғланиш моддий таркибли жиноятларнинг

¹ Зўравонликдан жабрланганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва зўравонликнинг олдини олиш Услубий қўлланма Пулатова, Ш. А. Тошкент — 2020

учинчи, зарурий белгиси ҳисобланади. Жиноятнинг объектив томони факультатив белгиларисиз тўла бўлмайди. Демак, жиноятнинг объектив томони: ижтимоий хавфли ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ва унинг амалга оширилиши натижасида келиб чиқадиган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш, шунингдек, факультатив белгилар: жойи, вақти, усули, шароити, жиноятни амалга ошириш қуроли ва воситаси сингари белгилардан иборатдир. Жиноят таркибининг учинчи элементи унинг субъектив томонидир. Жиноят таркибининг субъектив томони жиноий қилмишнинг ички томони бўлиб, шахснинг ўзи содир этган ижтимоий хавфли қилмиш ва унинг оқибатларига бўлгаи рухий муносабатини кўрсатади. Бунда айбидан ташқари жиноятнинг субъектив томонини таснифловчи» мотив ва мақсад ҳам мавжуд бўлади.

Жиноят таркибининг тўртинчи элементи уни содир этган шахс, яъни жиноятнинг субъектидир. Жиноят кодекси 17-моддасига биноан жиноий жавобгарликка жисмоний шахслар тортиладилар. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқига биноан фақат жисмоний шахсларгина жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.² Номусга тегиш жиноятида айнан жиноят объекти фуқоролар томонидан тушунилмай қолинади. Қуйида шу ҳолатга изох берамиз. Жиноят Кодекси 118-моддасининг объекти шахснинг эркин жинсий ҳаётини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Хўш жинсий эркинлик ўзи нима? Жинсий эркинликка таҳдид, тажоввуз нима? Жинсий эркинлик бу- ҳар бир шахснинг ўзи истаган бошқа жинсдаги шахс билан ихтиёрий жинсий яқинликка кира олиши демакдир. Жинсий эркинликка тажоввуз эса, шахснинг ихтиёрига қарши бориб бир шахс томонидан иккинчи шахсга куч ишлатиш, зўрлик қилиш, уни ожиз ҳолатга келтириш, ёхуд шахснинг ожизлигидан фойдаланиб ёки реал хавф билан кўрқитиш орқали жинсий яқинлик қилиш тушунилади.³

Номусга тегиш деганда (ЖК 118-моддаси), аёл жинсдаги шахс билан унинг эркига қарши ёки эркидан ташқари зўрлик ишлатиб, кўрқитиб (бундан

³ Жиноят ҳуқуқи (махсус қисм) М.Ҳ.Рустамбоев Тошкент 2018. 192-193-бет
www.tadqiqotlar.uz

буён матнда-тахдид этиб) ёхуд жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб, табиий усулда жинсий алоқа қилиш тушунилиши лозим. Агар ўша ҳолатларда айбдорнинг ҳаракатлари жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга қаратилган бўлса, қилмиш ЖК 119-моддаси билан квалификация қилиниши керак. Бунда қонуннинг мазкур моддаси билан жинсий жавобгарлик бундай ҳаракатлар аёл жинсидаги шахсга нисбатан ҳам, эркак жинсидаги шахсга нисбатан ҳам содир этилганда келиб чиқади.

Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришда зўрлик ишлатиш деганда жабрланувчининг қаршилигини енгишга қаратилган ҳаракатларни содир этиш, масалан, зарбалар бериш, нафас йўллари сикиш, оёқлари, кўллари ушлаб туриш, кийимларини йиртиш ва ҳ.к.лар тушунилади. Агар номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш пайтида жабрланувчига оғир шикаст етказилса, айбдорнинг ҳаракатлари ЖК 118-моддаси ёки 119-моддаси ва ЖК 104-моддасининг тегишли қисми мажмуи билан квалификация қилинади. Тахдид этиш деганда жабрланувчининг қаршилигини енгиш мақсадида уни жисмоний зўрлик ишлатиш нияти аниқлигини ифодаловчи ҳаракатлар ёки сўзлар билан қўрқитиш тушунилиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

<https://lex.uz/uz/> (Normativ hujjatlar bazasi)

www.google.com (Butun jahon qidiruv tizimi)

<https://aniq.uz/uz> (yangiliklar)

<https://uz.wikipedia.org/> (Qidiruv resurslar ba'zasi)

<https://cyberleninka.ru/> (Elektron kutubxona)

<https://kun.uz/>(yangiliklar)